

RECENSIONER

Spill me magiske sirkler. En utforskning av lek – ritualer – kontinuumet. Audun Kjus, Fredrik Skott, Ida Tolgensbakk & Susanne Österlund-Pötzsch (red.). Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folk-kultur, Uppsala 2023. 287 s., ill. ISBN 978-91-87403-47-7.

Antologier är inte alltid lätta att anmäla. Det är som en egen genre med ömsom vin och ömsom vatten. Det gäller också *Spill me magiske sirkler*. Artiklarna är en salig blandning empiriska exempel kopplade till teorier om lek, framför allt Huizinga, och ritualer. Sirkler, eller cirklar på svenska, är däremot nästan intill frånvarande i texterna. Liksom det magiska.

Boken har 14 författare med 13 artiklar som handlar om företeelser som utspelar sig i Danmark, Finland, Norge, Sverige, England och USA, och med texter på danska, engelska, norska och svenska. Det gillar jag. Användandet av skandinaviska språk är bra, så att vi kan fortsätta tänka och skriva på våra modersmål, kombinerat med allas vårt lingua franca engelska. De empiriska exemplen utspelar sig som sagt inte helt oväntat i Norden, England och i USA.

Audun Kjus, en av redaktörerna, inleder med en begreppsutredande artikel, *Lek, ritualer och det som er imellom. Noen infallsvinkler*. Den är nödvändig och bra på många sätt, men redan här slår det mig att fenomenet eller begreppet ”cirklar” inte finns med. Synd, för det hade behövts. Efter det

följer de övriga artiklarna utifrån författarnas efternamn. Nedan följer en kort genomgång av artiklarna.

Först ut är Barbro Blehr, som har gjort en mediastudie av norsk morgon-TV på 17 maj, i kapitlet *Smil, spøk og alvor. Rituell kringkastning og meningsproduksjon*. Jag noterar den av de flesta kända skillnaden på nationaldagsfirandet i Sverige och Norge.

Anne Eriksens bidrag heter *Bara et ritual? Vinglek, nasjonsbygging og norrøne ritualer i historisk landskap* och är en studie av en festival utifrån Eriksens eget deltagande och hennes samtal med medverkande. Ett tema här är bruk och det som kan ses som ett missbruk av vad som av många anses som den norska nationens vagga.

Lizette Gradén påstår i sitt bidrag att *Lutfisken lever! Ritual lek och existentiell hållbarhet i Skandinaviskamerika*. Utifrån observationer och intervjuer ser hon på lutfiskätandet som lek och ritual bland norsk- och svenskättade amerikaner i USA.

Katarzyna Herd har som rubrik *Spelregler, lek med regler. Beroende, utmaning och samarbete mellan säkerhetsstyrkor och supportrar i svensk fotboll*. Kapitlets titel är uttömmande. Utifrån observationer, intervjuer och media diskuterar Herd fotbollssupportrar och deras samspel med polis och arenavakter.

Anne-Sofie Hjemdahl frågar *Russetid – hva slags tid?* Hjemdahl studerar norska skolavslutningar utifrån vad som närmast är en textanalys. Den närmaste svenska motsvarigheten till det norska russefirandet bli nog studentfirandet.

Audun Kjus återkommer med artikeln *Det store spørsmålet. En utpakking av det innepakkede frieriet*. Med hjälp av arkivmaterial diskuterar Kjus frierier, inklusive nattfrierier i Norge. Frieriets förändring över tid och en önskan för överraskningsmomentet i nutid blir tydligt.

Karin S. Lindelöf och Annie Woube skriver om *Extrema motionslopp som lek/spel och ritual. Om regler, genus och extremloppens kulturella logik*. Extremsport är ett internationellt fenomen som i detta fall utspelar sig i svenska Åre.

Jakob Löfgrens *Att lämna kvitto och slå ned ordförandeklubban. Lek och ceremoni i firande och fandom* handlar om något för mig okänt. Löfgren deltar på två events som handlar om spekulativ fiktion, ett i England och ett i Finland, och de ceremonier som bygger upp dessa science fiction-liknande tillställningar.

John F. Moes *Ritual, myth, and play in anti-racist protest demonstrations* handlar om nedmontering av statyer i USA på politisk ideologisk grund, och baseras främst på tidningsmaterial.

Caroline Nyvang studerar olika aprilskämt i danska medier i sin *En and i avisen. Aprilsnarren som samfunds- og mediekritik*. Här påminns jag om att jag inte hört frasen ”April april din dumma sill, jag kan lura dig vart jag vill” på länge, eftersom aprilskämten enligt Nyvang numera oftast är en mediaföreteelse.

Tora Wall tar i *Lek med folklore – i gränslandet mellan teater, ritualer och magi* med oss till två olika platser i Sverige med upplevelseturism, framför allt för barn. Med teater, ”tomtekraft” och kartor lär sig barn att naturen måste skyddas och räddas och därmed gör dåtidens folktro nytta i vår tid.

Sista bidraget är Susanne Österlund-Pötzschs *Kropp, rytm, performans och gående i lek – ritual – kontinuitet*. Utifrån gåendet i parader, pilgrimsvandringar och besöksstraditioner som majsjungning diskuteras kroppen i olika rörelser, liksom i stensatta cirklar och att gå baklänges runt ett objekt.

Att detta är en samnordisk publikation är bra, med skandinaviska språk plus engelska. Men varför så få referenser till grannländerna? Detta blir extra tydligt för mig när man beskriver nattfrierier i Norge och inte har någon hänvisning till det som skrivits i Sverige om just nattfrierier, trolovning och bröllop. Här finns möjligheter att se likheter och skillnader mellan våra länder.

Boktiteln och framsidesbilden är missvisande – inget i boken handlar egentligen om magiska cirklar. Underrubriken däremot tangeras och refereras till i alla texterna. Känslan blir att en del texter består av gammalt material som anpassats, pressats in i antologins ramverk spel – ritual. Mer eller mindre lyckat. Artiklarna är intressanta i sig, men vad för dem egentligen samman? Jag anar också en skillnad mellan länderna i texternas utformning. Min vaga känsla är att de svenska bidragen är ”luftigare”, medan exempelvis de norska har en tydligare fot i empirin.

Vad har redaktörerna gjort? De är fyra men två av dem har ingen egen artikel. Det är väl inte nödvändigt, men jag blir ändå nyfiken på vad de fyra gjort. Varför upprepas det som är i begreppsdelen i flera av artiklarna? Exempelvis Huizinga. Fyra redaktörer borde haft möjlighet att samordna lite mer.

En aktivitet jag saknar en artikel om och som borde vara intressant att ha med är sånglekar. Dessa kan ses som en aktivitet på kontinuumet lek – ritual. Närmast kommer ett omnämnande av ”Bro bro breja” som sångdans. Själv skulle jag se den som en sånglek, inte som sångdans, men detta är inte viktigt i detta sammanhang. Det som snarast förvånar mig är avsaknaden av just sånglekar, sångramsor och andra ordleksramsor där man agerar genom att exempelvis klappa. Jag har även svårt att sortera in utpräglad fysiskt krävande tävlingar under lek. Förvisso finns där ritualer, men lek, nja. Likaså, att tala om säkerhetsstyrkor i samband med fotbollsmatcher i svensk kontext är däremot ovanligt och känns tveksamt.

I en av artiklarna likställs emic med insider. För mig är det tveksamt om det är samma sak. Snarare handlar emic om ett perspektiv, en mental hållning, medan insider är en placering i ett socialt och praktiskt rum. Jag vet att det är vanlig att se dem som synonymer men därmed förlorar de lite sin styrka som begrepp. Man kan göra studier/forskning med ett emic-perspektiv även som outsider likaväl som man kan vara insider och ha ett ethic-perspektiv. (Detta kan bli en lång diskussion som får bli i annat sammanhang.)

Artiklarnas ordning efter författarnas efternamn är kanske ytterligare ett tecken på det lösa sambandet mellan texterna. Frånsett Kjuss begreppsliga introduktion i början av boken finns ingen ordning mellan artiklarnas innehåll. Däremot är det perfekt med Österlund-Pötzsch som sista bidrag, där dök cirkeln upp till sist även om det kanske är en ren slump. Det blir en bra inramning med Kjuss i början och Österlund-Pötzsch sist.

Styrkan med *Spill me magiske sirkler. En utforskning av lek – ritualer – kontinuumet* är främst de samnordiska ansatserna. Det antologin tillför är ett antal diskussioner om vardagliga fenomen från folkloristiska perspektiv. En kortfattad sammanfattning blir att boken innehåller ett stort antal intressanta empiriska berättelser men är mindre intressant vad gäller de teoretiska diskussionerna.

Mats Nilsson, Göteborg

Gunnar Ternhag: *När jag spelade in: Minnesbilder och eftertankar*. Meddelanden från Svenskt Visarkiv, 55. Musikverket, Stockholm 2023. 229 s., ill. ISBN 978-91-88957-39-9.

För något år sedan gav Svenskt Visarkiv ut Märta Ramstens redogörelse för sina fältarbetsresor från 1968 och framåt, då arkivet fått statligt ansvar för inspelningsdokumentation av svensk folkmusik (en större satsning

vars forsknings- och kulturpolitiska bakgrund redan tecknats av Mathias Boström i *Det stora inspelningsprojektet*, 2016). Nu följs den utgåvan upp med Gunnar Ternhags redogörelse för sina fältarbeten för Svenskt Visarkiv 1969–1973, då han som tim- eller projektanställd verkade som Ramstens medhjälpare. Han har använt sig av sina egna rapporter och fältdagböcker och på nytt lyssnat igenom sina inspelningar.

Ternhag beskriver anspråkslöst och ödmjukt hur han med ett tidigt intresse för spelmannsmusik befann sig på rätt plats vid rätt tidpunkt. Som student i musikvetenskap i Uppsala 67/68 kom han med på den "fältkursion" som institutionen anordnade tillsammans med Märta Ramsten, och de fortsatta studierna i etnologi i Stockholm kunde varvas med uppdrag för Visarkivet. Insamlingsprojektet hade formen av ett stort svep över landet, där ofta regionala kontaktpersoner, flera aktiva inom spelmannsrörelsen, förmedlade kontakter som samordnades i hel- eller veckolånga resor med besök hos upp till fyra personer om dagen. Han fick också möjlighet att ta egna initiativ, och den nya trenden inom folkloristik att uppmärksamma folklöre i samtiden fick här avtryck i form av hans inspelningar av barns folklöre på skolgårdar, gatumusiker i Stockholm, fångar på Hall och andra anstalter.

Ternhag är noggrann i att redogöra för samtliga inspelningar där alla resor (eller inspelningar i arkivets lokaler eller annan plats i Stockholm) redovisas och alla inspelade personer presenteras, de flesta med sina namn. Parallellt med denna systematiska och kronologiska uppläggning skymtar berättelsen om den fältarbetande forskarens vedermödor och glädjeämnen, och framställningen ger också plats för den nutida musiketnologens reflektioner över dåtidens konventioner för dokumentationsarbete och hastiga beslut i inspelningssituationer. Det blir ögonblicksbilder från ålderdomshem och inblickar i dåtidens vardagsbestyr på landsbygden, men också